

NORME „NU PEA RESPECTATE” DE FEȚE RESPECTABILE

Grigore CANTEMIR,

conferențiar universitar, doctor în filologie,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Abstract

Incorrect grammatical forms very often penetrate into current literary and publicistic texts which are „legitimized” by some legislation in force. The present article deals with the causes of the appearance of these logofoms in various texts written by subtle authors with a refined artistic language, with philological studies.

Rezumat

În textele literare și publicistice din ultimul timp, pătrund, adesea, forme gramaticale incorecte, „legitimate” chiar de unele acte normative în vigoare. Despre cauzele apariției acestor logoforme în texte semnate de mânuitori de condei rafinați, cu un limbaj artistic elevat, cu studii filologice, vom menționa în rândurile ce urmează.

Oamenii de cultură, politicienii, intelectualitatea progresistă din Republica Moldova privesc cu un deosebit interes emisiunile posturilor Jurnal TV și Publica TV. Ambele aceste posturi, pe lângă informații veridice privind situația social-politică, economică din țară, se îngrijesc și de cultura graiului românesc în Republica Moldova, prezentând numeroase mostre, iar uneori, din păcate, și „monstre” de exprimare în limba română.

„Una dintre normele literare n u p r e a r e s p e c t a t e (de aici încolo sublinierea ne aparține – Gr. C.) în limba actuală este cea care prevede indicarea datei calendaristice prin forma de feminin a numeralului cardinal *doi*, respectiv *două*, *douăsprezece*, *douăzeci* și *două*”, astfel începe una din emisiunile postului Publica TV, la rubrica *Date* cu prezentatoarea Mihaela Strâmbeanu.

Ce înseamnă „nu prea respectate”? Vorbirea omului, ca și talentul, cultura lui, ori o ai, ori îți lipsește cu desăvârșire. Așa și norma limbii literare: ori e respectată de vorbitori, ori nu.

În continuare, discursul Mihaelei Strâmbeanu privind utilizarea numeralelor *unu/una*, *doi/două* abundă în greșeli ce țin de gramatica și teoria limbii. Toate gramaticile limbii române clasifică substantivele, conform categoriei gramaticale de gen, în masculine, feminine și neutre. Ultimele, împreună cu sateliții lor adjectivali (adjectivele calitative și cele pronominale, numeralele), au la singular formă de masculin, iar la plural – cea de feminin. De exemplu: *un ceas/două ceasuri*, *un stilou/două stilouri*, *un eseu/două eseuri* etc.

„Ar trebui să spunem *suntem în douăsprezece martie*, *azi e două august*, în realitate e aproape generalizată forma de masculin a numeralelor în cauză. Problema se pune, mai ales, în exprimarea orală, pentru că, în scris, data este, de obicei, marcată prin cifră, fără a crea probleme. Redactorii și prezentatorii de radio și televiziune care își propun să utilizeze româna cultă se află, adesea, în încurcătură. Chiar de rostesc *doi septembrie*, riscă să fie acuzați de ignoranță și stricare a limbii de către unii, dacă aleg forma *două septembrie*, aceasta sună ciudat pentru cea mai mare parte a publicului”, își continuă discursul prezentatoarea.

Într-adevăr, forma *două septembrie* este cea incorectă și „sună ciudat” pentru publicul versat, cu niscaiva studii filologice, care își dă seama că sintagma *două septembrie* este un calc, asemenea multora, după modelul rusesc *второе сентября*. În limba rusă, numeralele care indică data sunt ordinale: *Первое Мая*, *Девятое Мая*. În limba română însă, deși exprimă ordinea zilelor dintr-o lună, datele calendaristice sunt redată prin numerale cardinale, de rând cu paginile dintr-o carte, anul calendaristic ș.a. Înseși denumirile lunilor anului, în limba română, sunt de genul masculin: *în zilele geroase ale lui ianuarie*, *în zilele dogoritoare ale lui august* etc., această categorisire fiind motivată, deoarece denumirile s-au dat lunilor în cinstea unor împărați (*Iulius*, *Augustus*), unor zei (*Ianus* – zeul cu două fețe orientate spre trecut și viitor, *Martis* – la început, zeu al semănăturilor, apoi patron al războiului); unele denumiri ale lunilor anului exprimă ordinea acestora: *septem* „șapte” > *septembrie*; *novem* „nouă” > *noiembrie*; *decem* „zece” > *decembrie*, deci luna a șaptea, a noua, a zecea³³³ etc.

³³³Vorba e că la romani anul (agricol) începea în martie, de aceea septembrie era luna a șaptea, octombrie – a opta, noiembrie – a noua, decembrie – a zecea.

În favoarea formei de feminin a numeralului (*două ianuarie*) vin textele românești vechi, unde acordul numeralului care indica data se făcea nu cu substantivul ce denumea luna anului, ci cu substantivul *zi*. În româna veche, data de 2 februarie se spunea în diferite feluri:

- în *două zile ale lui februarie*;
- *februarie în două zile*;
- *februarie, două zile*;
- am mai adăuga aici câteva variante de grafie și pronunție a lunii anului (*făurar*³³⁴, *faur*, *fevruarie*, *fevrali*), a substantivului *zi* (*zili*, *dzile*), a numeralului (*doo*, *doă*, *doăă*, *doao*) etc.

„Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic” decide în favoarea uzului, adică admite formele de masculin la indicarea datei”, ne fericește prezentatoarea TV. Ne îndoim că un asemenea dicționar ar putea vărsa lumină într-o asemenea chestiune, dar răsfoim totuși DOOM², însă nici pomină de vreo indicație.

Încă în 1936, acad. A. Graur semnală utilizarea regională, cu schimbarea formei de gen a numeralului: „Cu ocazia sărbătorii de la 1 Mai, un personaj oficial din Bucovina a vorbit despre *Unu Mai*. Transilvănenii zic *Prima Mai*, iar noi, *Întâi Mai*. Care dintre aceste forme este corectă? Toate, căci nici una nu e absurdă. Deoarece însă trebuie adoptată una singură de toată țara, trebuie să ne oprim la *expresia literară*, care este cea mai răspândită, și să păstrăm pe *Întâi Mai*”³³⁵.

Similară cu *data de două/doi februarie* e și sintagma *ora două*, care, uneori, prin analogie cu *doi februarie*, e rostită *ora doi*. Avem și aici o influență rusească. Vorba e că, în limba rusă, noțiunea de oră este exprimată prin substantivul *час*: *два часа*, *пять часов*. În româna veche, se spunea *două ceasuri*. De acolo s-a ajuns la *ceasurile două*, unde se simte deja transformarea numeralului ordinal în etichetă, păstrând însă acordul, în virtutea obișnuinței. De aici vine *ora două*. Deși unii crainici de la radio și TV folosesc frecvent sintagma *ora doi*, în această privință, DOOM² se pronunță clar: „Numeralul cardinal «12» și cel ordinal corespunzător trebuie folosite la forma de feminin atunci când se referă la substantive feminine: *ora douăsprezece*, *douăsprezece mii de lei*”³³⁶.

Celor care folosesc formele de masculin (*ora doi*, *ora doisprezece*) le dau dreptate chiar și unii filologi, care consideră că „uzul complică lucrurile”, iar limba literară le ia de aici „deja complicate”: „...o renunțare la excepții ar produce forma *ora doi*, pe care nu o găsim decât ca regionalism, în timp ce vorbitorii culți (pe al căror uz se bazează limba literară) nu spun așa ceva. Limba literară, oricât s-ar vrea de ordonată și simplă, nu poate impune forme neîncetățenite deja în uz”³³⁷. Același autor menționează: „...*ora doi* nu e o prostie, și anume din două motive pe care nu le puteți neglija:

1. O bună parte din vorbitorii români (aș zice câteva milioane, dar nu am statistici clare) folosesc forma *ora doi* în limbajul lor curent. Eu am întâlnit astfel de oameni, studenți care veneau din diverse regiuni ale Transilvaniei. Da, e un regionalism, dar regionalismele nu sunt prostii.

2. Când numărăm spunem *unu, doi, trei*. Când numerotăm școli le spunem *școala unu, școala doi, școala trei*. La fel procedăm când numerotăm zone, echipe, ture de lucru, fabrici, camere, centrale termice, etape și multe alte obiecte, denumite prin substantive feminine. Deci singurul mod normal de numerotare este *unu, doi, trei*. Faptul că spunem *ora două* nu este pentru că așa ar fi logic, ci pentru că așa au spus părinții și strămoșii noștri și așa ne-am obișnuit și noi (am explicat pe acest fir de discuție de unde vine forma de feminin: de la *două ceasuri*).”

Se pare că însuși DOOM² este un act normativ care a fost conceput „sub presiunea uzului”: „se acceptă și formele de masculin în indicarea datei: *doi/doisprezece/douăzeci și doi mai*”³³⁸. De aceea, în prefața la noul „Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române” se arată că, pentru exprimarea datei, se pot folosi fie formele de masculin ale numeralelor (*doi februarie*,

³³⁴O profesoară respectabilă de la Bălți scria chiar pe tablă *Cincisprezece făurar*.

³³⁵Graur, p. 198.

³³⁶DOOM². București: Editura Univers Enciclopedic, 2005. P. XCII.

³³⁷Ungureanu, *apud* Avram, 1997, p. 54.

³³⁸DOOM, 2005.

doisprezece mai, douăzeci și doi iunie), fie cele de feminin. Și crainicii de la radio și televiziune, văzând că li se permite totul, își permit să nu iasă din cuvânt actului normativ recent. Astfel, în cadrul unei emisiuni de știri de la Pro TV din 25 martie 2011, comentatoarea Sorina Obreja anunță: „Tânărul a fost găsit fără suflare în fața blocului în jurul orei *doisprezece*”.

Or, multitudinea de variante îi induce în eroare pe vorbitori, le permite să nu țină cont de reguli și legitățile limbii, și, până la urmă, să aibă un limbaj infect. De aceea, de cele mai multe ori, la alegerea unei forme gramaticale, nu ne vom baza pe uz, pentru că, la urma urmei, nimeni nu e în stare să numere câți vorbitori utilizează o formă și câți alta, ci, așa cum zicea Ion Heliade Rădulescu, selecția normelor unice ale românei culte trebuie să se facă în baza a patru criterii fundamentale: criteriul latinității formelor, cel al uzului sau al circulației acestor forme, al regularității gramaticale și cel al eufoniei. Peste toate trebuie să domnească însă logica limbii, structura și tendințele ei interne, pe care nici un „legiuitor” nu le poate ignora.

De aceea, în exprimarea datei, pentru 2 și numeralele compuse 12, 22, forma corectă, literară, este cea de feminin: două martie, mai, iunie etc. (nu doi martie, doi mai, doi iunie), douăsprezece martie, douăzeci și două martie (nu doisprezece, douăzeci și doi martie).

Unii cercetători consideră că utilizarea formei de masculin *doisprezece* pentru indicarea orei se datorează generalizării acesteia pentru marcarea datei, precum și de la indicarea eliptică a orei: *Ne vedem la doisprezece*, adică la „ora douăsprezece”, formulă neadmisă de Mioara Avram³³⁹.

Evitarea formei de feminin s-ar putea explica, eventual, și ca efect al preocupării de a se evita posibila confuzie cu *nouăsprezece* – mai ales în convorbirile telefonice. Inovația s-a extins și la numeralul ordinal corespunzător: în locul lui *a douăsprezecea* se utilizează, destul de frecvent, din păcate, (*a*) *doisprezecea/doișpea*, de exemplu în *clasa (a) doisprezecea/doișpea*.

O altă abatere de la normă este forma de imperfect a verbului *a sta*. După cum se știe, imperfectul, în limba română, se formează de la tema verbului, adăugând terminațiile specifice *-am, -ai, -a, -am, -ați, -au*. Două verbe însă, pe care gramaticile noastre le consideră astăzi neregulate (*a da* și *a sta*), în latină erau regulate și formau așa-numitul perfect cu rădăcina reduplicată (*dare, dedi; stare, steti*). Aceste forme latinești și determină modul specific de conjugare a lor: *dădeam, dădeai, dădea, dădeam, dădeai dădeau; stăteam, stăteai, stătea, stăteam, stăteai, stăteau*.

La unii autori însă, aceste verbe au, la imperfect, forma *stam*:

„Stam singur în cavou...și era vânt...
Și scârțâiau coroanele de plumb.
Stam singur lângă mort... și era frig...
Și-i atârnav aripile de plumb.” (G. Bacovia, *Plumb*)

Nu ne îndoim nici pentru un moment că G. Bacovia nu era familiarizat cu felul de conjugare a verbului *a sta* la imperfect. În aceste rânduri, poetul a folosit forma verbală *stam* din motive de versificație (forma literară *stăteam* ar mai fi adăugat versurilor o silabă).

Forma *dam*, la I. Creangă, e dictată de alte motive decât cele invocate la G. Bacovia, și anume caracterul oral al scrierilor „sfătosului bunic din Humulești”:

„Iedul cel mare și cel mijlociu *dau* [*dădeau*] prin băț de obraznici ce erau, iar cel mic era harnic și cuminte.” (I. Creangă, *Capra cu trei iezi*)

„Cum nu se dă scos ursul din bârlog, țăranul de la munte, strămutat la câmp, și pruncul dezvelit de la sânul mamei, așa *nu mă dam* [*nu mă dădeam*] eu dus din Humulești în toamna anului 1885, când veni vremea să plec la Socola...” (I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

„- Dar ce-ai pățit, măi pohoțule, de te-ai sculat cu noaptea-n cap, și faci așa larmă, ziseră oamenii boierului, care *dau* [*dădeau*] chiori unul peste altul, de parcă aveau orbul găinilor.” (I. Creangă, Ivan Turbincă)

„Mi-l *dase* (dăduse) tatăl meu...” (I. Al. Brătescu-Voinești)³⁴⁰

³³⁹Avram, p. 149.

³⁴⁰apud Cartaleanu et alii, p. 55.

Cu verbul *a sta* la imperfect:

„Și cum *sta* [stătea] baba împietrită, dracul îi și dă în gând una:

- Nevastă hăi! Alta nu-i de făcut decât să înșomoltăcim motanul ista al meu cu niște petece, să-l punem în albiuță și apoi să dăm foc casei pe dinăuntru, iar noi să ieșim afară”. (I. Creangă, *Povestea lui Stan Pățitul*)

Întâlnim, în opera lui I. Creangă, și forme gramaticale corecte ale verbului *a da* la imperfect:

„Dar toți pe câți îi întreba *dădeau* din umere, neștiind ce să răspundă la așa întrebare ciudată”. (I. Creangă, *Ivan Turbincă*)

sau la mai mult ca perfect:

„Boierul, văzând aceasta, pe de-o parte l-a cuprins spaima, iar pe de alta nu mai știa ce să facă de bucurie; căci multe sărindare mai *dăduse* el până atunci pe la popi, în toate părțile, ca să-i poată izgoni dracii de la casă, și nici că fusese chip”. (I. Creangă, *Ivan Turbincă*)

O formă specifică întâlnită doar la I. Creangă este cea a verbului *a avea* la imperativul negativ, care ia forma conjunctivului amputat³⁴¹:

„- *N-aibi* [nu ai] grijă, stăpâne, că doar ești cu mine, zise Chirică”. (I. Creangă, *Povestea lui Stan Pățitul*)

Forma arhaică *aibi* e descendentă din verbul cu rădăcina reduplicată *habere* la conjunctivul latinesc (*habebam, habebas, habebat*). În limba neîngrijită a unor intelectuali (!) de la noi, prin analogie cu conjunctivul prezent (*să aibă*, se formează (greșit) conjunctivul verbului *a fi* (*să fibă*) și *a ști* (*să știbă*).

„Formarea imperativului în românește e destul de curioasă și nu e ușor de explicat cuiva care nu cunoaște bine limba”, menționează, pe bună dreptate, acad. A. Graur³⁴². Unii vorbitori de limba română sunt tentați să creadă că „persoana a doua singular a imperativului este egală când cu persoana a treia, când cu persoana a doua a indicativului prezent”³⁴³ sau că imperativul negativ al verbului românesc s-ar forma de la cel afirmativ, adăugându-se în procliză negația *nu*: *spune - nu spune, crede - nu crede, fă - nu fă, zi - nu zi* etc. Această iluzie se formează, la unii, anume din cauza că la unele tipuri de verbe (mai ales la cele de conjugarea a III-a) formele afirmativă și negativă coincid. În realitate însă, imperativul negativ cu forma de singular se formează nu de la cel afirmativ, cum cred autorii din care cităm:

„Și așa veșnic mă pisează: „*Nu fă* nebunii, ține-te de carte” (Anatol Moraru, *Turnătorul de medalii*, p. 33); „*Nu zi* hop până n-ai sărit” (Folclor); „*Nu te du*, mai rămâi la copii. Că avem acolo la adulți atâția poeți (Spiridon Vangheli, *Cu cât e muntele mai înalt, cu atât îl bat vânturi mai mari*)³⁴⁴,

ci de la forma de infinitiv scurt (fără terminația *-re*), precedată de negația *nu*: *nu face, nu zice*. De exemplu:

„Ce ție *nu-ți place* altuia nu-i face” (Folclor); „*Stai și te sfătuiește* pușintel cu mine: *nu te duce* așa ca în bătaie de vânt”. (Mihai Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 222)

Ceea ce se cere în calitate de concluzie la finele acestor rânduri e ca, înainte de a înșira cuvintele pe hârtie sau de a le rosti într-o emisiune televizată sau radiofonică, se cere să consultăm „Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române”, chiar dacă ni se pare că formele gramaticale cu care ne-am deprins la școală, la facultate, în discuțiile cu prietenii sunt firești și nu trezesc, la prima vedere (rostire), dubii.

Referințe bibliografice:

AVRAM, Mioara. *Gramatica pentru toți*. Ediția a II-a revăzută și adăugită. București: Editura Humanitas, 1997 [Avram, 1997].

³⁴¹După cum bine se știe, conjunctivul amputat completează paradigma infinitivului pentru persoana a III-a.

³⁴²Graur, p. 71.

³⁴³*idem*.

³⁴⁴*apud* Vieru, p. 626.

CARTALEANU, Tatiana, CIOBANU, Mircea, COSOVAN Olga. *Limba și literatura română. Ghidul profesorului. Clasa a VII-a*. Chișinău: Editura Știința, 2007 [Cartaleanu et alii, 2007].

GRAUR, Alexandru. *Puțină gramatică*. Vol. I. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987 [Graur, 1987].

Site-uri

[http://www.gorjeanul.ro/realitatea-gorjeana/erori-privind-ortoepia-si-ortografia-unor-numerale?Itemid=198:](http://www.gorjeanul.ro/realitatea-gorjeana/erori-privind-ortoepia-si-ortografia-unor-numerale?Itemid=198)

Dicționare

DEX, ediția a II-a. București: Univers Enciclopedic, 1998.

Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române, Ediția a II-a revăzută și adăugită. București: Editura Univers Enciclopedic, 2007. P. XCII.

Texte

BACOVIA, George. *Plumb. Versuri și proză*, prefață de Nicolae Manolescu. București: Editura pentru Literatură, 1965 [Bacovia, 1965].

CREANGĂ, Ion. *Opere*. Vol. I. Chișinău: Editura Literatura artistică, 1989.

MORARU, Anatol. *Turnătorul de medalii*. Chișinău: Editura Prut internațional, 2008.

SADOVEANU, Mihai. *Frații Jderi*. București: Editura Cartea Românească, 1978.

VIERU, Grigore. *Taina care mă apără*, Iași: Princeps Edit, 2008.